

УДК 159.964.21:331.46-053.6

**ДІТИ ТРУДОВИХ ЕМІГРАНТІВ:
ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ**
(опис психотерапевтичного досвіду)

Галина Католик

*Львівський національний університет Імени Івана Франка,
вул. Дорошенка, 41, Львів, 79000, Україна, k_psyhol@franko.lviv.ua*

Узагальнено досвід психотерапевтичної практики в роботі з дітьми та сім'ями трудових емігрантів. Висвітлено головні внутрішньо-психологічні конфлікти, що переживають соціальні сироти. Наведено приклади з особистого професійного психотерапевтичного досвіду та розкрито причиново-наслідкові зв'язки цієї глобальної суспільної проблеми.

Ключові слова: трудові емігранти, внутрішньоособистісні конфлікти, психічна травма, фрустрація.

Сьогодні перед кожною сім'єю, насамперед перед жінкою, стоїть дилема: як реалізувати себе в житті, при цьому народити і виховати здорову та повноцінну дитину.

Не тільки громадськість нашої держави, але й увесь цивілізований світ турбується про молоде покоління. В Україні, зокрема, кількість дітей, що потребують допомоги суспільства через вроджені вади, щороку зростає на 5–6 тисяч. Виношування і виховання в повноцінній сім'ї – першооснова розвитку здорової особистості дитини. Кожен із батьків повинен однаково відповідати за виховання, навчання та розвиток дитини, однаково має виконувати різні, залежно від статі, функції. Мама і тато з їхньою любов'ю – це те, чого найбільше потребує сучасний малюк і стосовно чого він відчуває величезну фрустрацію. В перший рік свого життя дитина повністю залежить від батьків. Відчуття малюка є адекватними до маминих, настроїв дитини – це віддзеркалення психологічного стану насамперед мами й сім'ї в цілому.

У сучасній Європі поширена теорія Boulby “Bindungstheorie” – теорія прив'язаності дитини до мами на перших етапах розвитку. Порушити цей материнсько-дитячий зв'язок у пренатальний, перинатальний період та перші місяці життя дитини дуже легко. Передусім це неприйняття плода; невиправдане втручання під час пологів; штучне вигодовування дитини; перші години, дні в пологовому будинку без мами, і як результат – негативний вплив на фізичний і психічний розвиток дитини. Велике значення також має звикання дитини до спілкування з неживими предметами (починаючи з соски, пляшки, а далі –

телевізор, комп'ютер тощо). Така форма спілкування зі світом починається ще від народження дитини, коли замість маминих грудей із теплим молочком дитина отримує пляшечку зі штучною масою. Саме цей ранній досвід отримання задоволення від неживих предметів є однією з причин порушення емоційних зв'язків між батьками і дитиною та, як наслідок, – зі світом назагал (це ж і є однією з вагомих причин техногенного прогресу, коли спілкування з неживими об'єктами витіснило спілкування з собі подібними).

В українському суспільстві склався стереотип, що вихованням дитини може займатися будь-хто – бабуся, няня, тітка (як правило, це жіноча персона), але не обов'язково мама і ні в якому разі тато, який виконує в кращому випадку лише функцію матеріального забезпечення сім'ї. Зазначимо, що МАМА відіграє колосальну роль у житті будь-якої дитини, наприклад хлопчика, але й тато – це приклад чоловічої ідентифікації хлопчика (як себе поводити, щоб бути справжнім чоловіком). Згідно з теорією Е. Фрома, **МАМА – це джерело любові, безпеки, захисту, завдяки їй дитина вчиться любити навколишній світ, а ТАТО – це правила, рамки, здоровий ризик, які вчать дитя виживати**. Роль тата є надзвичайно важливою і в рік, і в два, і у 18, коли вже навчити важко, але можна порадити.

Наприклад, у Польщі жінка доглядає за дитиною до року, а після по черзі з чоловіком ділять робочий день і час проведений із дитиною. У Швеції, Італії жінка, яка має хорошу роботу, перші місяці проводить із дитиною, а потім, щоб не втратити свою посаду, повертається до справ, а чоловік займається вихованням дитини. І ні в кого це не викликає неповаги до нього чи прояву певної неповноцінності, втрати чоловічої гідності, як до цього ставляться в Україні. Хоча з погляду ідентифікації дитини це питання залишається суперечливим.

Сьогодні найактуальнішими проблемами, які стоять на шляху повноцінного виховання майбутнього покоління є:

- відсутність одного з батьків, найчастіше тата, але щоразу частіше зустрічаються і матері, які залишають свою дитину і йдуть шукати “кращого життя”;
- будь-яка залежність батьків – алкоголь, сигарети, наркотики, гральні автомати, азартні ігри, комп'ютер;
- діти трудових емігрантів, небажані діти, яких віддають у кращому випадку бабусі, няні, тітці, а в гіршому – в інтернат.

Ще довго можна продовжувати цей список, але причина цього суспільного феномену одна: сьогодні у житті дорослих панують інші цінності – кар'єра, страх втратити свій соціальний статус, матеріальні турботи, а на все інше, особливо на дітей, вже не вистачає часу. Більш глибокою причиною цього є, назагал, інфантилізація суспільства та наявність у суспільній колективній формі виховання формування та розвитку нарцисичного радикалу, при якому кожна людина має лише такі потреби: постійне підтвердження своєї соціальної значимості та потреба

лише брати. Діти ж потребують від батьків особистісної зрілості та емоційного потенціалу, на який сьогодні є величезний дефіцит. Тому в дітей є все, крім батьківської любові, яку замінили матеріальні блага.

Найголовніше малюк засвоює у сім'ї. Навіть складні стосунки із зовнішнім світом сприймаються простіше, якщо дитина відчуває, що вона потрібна, що її люблять. Якщо дитина не потрібна батькам, то їй здається, що вона не потрібна нікому. Діти, яким бракує комунікації з батьками, не відчувають їхньої любові, починають хворіти, адже вони не отримують “підживлення” для здорового зростання. Дитина, яка не відчувала досить любові, зазвичай має занижену самооцінку, не вміє реалізуватися, натомість часто шукає штучний екстрем – у наркотиках, алкоголі, злочинності. Інколи лише таким чином можна привернути увагу до себе дорослих. Адже саме через стосунки з батьками формуються базові цінності дитини, які вона зберігає в собі впродовж усього життя.

Головними помічниками у вихованні дитини традиційно були бабуся, няня, дитячий садочок. Спробуємо проаналізувати роль кожного з них у сучасному суспільстві. Няня – це людина, яка здійснює певну інтервенцію, проникає в ядро сім'ї. Вона повинна підійти не тільки дитині, а й сім'ї. Про інтервентний вплив няні на стосунки у сім'ї та на розвиток особистості дитини писав ще З. Фройд. Замінити дитині маму не може ніхто, навіть бабуся, яка є для дитини так само чужою, як і няня. Це для бабусі – така дитина рідна, це бабуся через неї відпрацьовує свій нереалізований материнський інстинкт, закладений у жінці від природи і достатньо сьогодні не реалізований (сучасна жінка народжує 1–2 дитини, а не 6–7 або й більше, що закладено в материнському архетипі). І тоді нереалізовані матері, стаючи бабусями, починають перверзійно забирати внуків у своїх дітей, аргументуючи це тим, що молоді мами нічого не знають про виховання дитини. Для внуків цей розрив є катастрофічним, відбувається руйнація почуття базової довіри, а відтак виникає глибинна фрустрація, яка обов'язково вплине на сценарій життя майбутньої людини. Насправді повинні поєднуватися любов і турбота мами й тата, а вже більш дистанційно – бабусі, дідуся. Досить часто можна натрапити на такі випадки, коли бабуся дуже добре доглядає за дитиною, яка водночас дуже часто хворіє. І тут причина не в тому, що дитина ходить у чотирьох парах штанців, щоб не змерзнути, бо бабусі холодно, – вона просто в такий спосіб кличе маму, хоче тим самим сказати, що потребує її турботи й уваги (в дитячому віці тіло надзвичайно чітко через хворобу маніфестує внутрішньопсихологічні переживання). Хочеться нагадати старе прислів'я “**діти – наші квіти**”. Залежно від того, в чії руки діти потраплять, вони або ж зів'януть, або будуть довго цвісти на радість батькам і суспільству!

Зробивши короткий огляд стану дитинства в нашій державі перейдемо до проблеми, на якій окремо варто було б детально зупинитись. Спробуємо проаналізувати досвід нашої практичної роботи з дітьми трудових емігрантів та

виокремити коло внутрішньопсихологічних конфліктів цих дітей, а також особливостей різного роду порушень у їхній поведінці та станах, спровокованих, власне, такою формою відсутності батьків. Зазначимо, що **за статистикою за кордоном працює від 5 до 7,5 млн. українців... З них лише 5 % не має дітей !!!** Досі ніхто не підрахував, скільки через це пролито дитячих сліз. Адже саме перебування одного або ж обох батьків за межами України призводить до виникнення статусу соціальних сиріт.

Сирота при живих батьках (випадок із практики)

Євген Коваль (ім'я з етичних міркувань змінено) вже шостий рік проходить терапію у Центрі дитячої психотерапії та сімейного консультування. Мама виїхала на заробітки в Грецію, коли синові минув рік, а батько жив окремо і невдовзі емігрував у Америку. Через деякий час у Греції жінка вийшла заміж, народила двох доньок, а хлопчик від першого шлюбу живе тут зі старенькою бабусею. Згодом стало відомо, що дитина мамі не потрібна, бо за десять років її перебування за кордоном відвідала сина лише один раз. Проте при кожній телефонній розмові обіцяє, що невдовзі забере сина до себе. Для Євгена це пекельне очікування триває шість років. Бабуся привела його в Центр, бо непокоїлася немотивованою агресивністю. Хлопчик важко адаптувався у школі, боявся залишитися сам у класі без бабусі, адже вона єдина, хто насправді його любить та піклується. Тільки-но розпочавши курс лікування, Євген не давав можливості до себе доторкнутися. У перші роки він бавився в єдину гру – **вбивав себе з пістолета, а психотерапевт повинен був за ним плакати...** Ймовірно на терапії хлопчик буде ще довго, дитяча травма, як з'ясувалось, доволі велика. Він і досі не може змиритися з тим, що завжди на всі батьківські збори, шкільні концерти, вистави, причастя приходить бабуся, а у всіх його однокласників – батьки. Хоча Євген визнає, що мама для нього чужа людина і з нею він вже не хоче бути. Психотерапевтичний висновок напрошується лише один – відсутність мами в ранньому віці обертається втратою базової довіри до світу, а відтак зміною життєвого сценарію.

У пошуках кращої долі

У Галичині було дуже багато хвиль еміграції за ХХ сторіччя, але це єдина еміграція без сімей. До 1995 року всі виїжджали сім'ями. Батьки в еміграції тяжко працювали, але діти бачили щодня, наприклад, батька, нехай змученого, малоресурсного, однак такого, що давав почуття захисту й опори. Вони були разом, вони росли для когось. Зараз цього нема, батьки просто їдуть і залишають дітей. Припускаємо, що причин для цього є декілька, зокрема такі:

– **по-перше** – наше покоління виростало в яслах, садочках. До ясел дітей віддавали з дво-, тримісячного віку. По суті, це були покинуті діти. До цього спонукала держава. Там існували закони, які не дозволяли мамі бути при дитині

стільки часу, скільки вона потребувала, аби виростити дитя здоровим та ресурсним і сформувати у його свідомості позитивний стереотип сім'ї та світу в цілому. Отже, дитинка з двох-трьох місяців була вже психотравмованою кожен день саме тим, що фіксувала страх бути покинутою матір'ю, а відтак страх загинути. Власне, можна говорити про величезну екзистенційну проблему, яка від початку життя дитини є фіксованою. Ця інформація відкладається та зберігається на підсвідомому рівні та відповідно впливає на все подальше життя на рівні життєвого сценарію. У відпрацюванні ж власної подальшої материнської функції такої дитини цей девіз буде звучати приблизно так: “Я ж не померла немовлям у таких жахливих умовах, а це означає, що я можу чинити так само зі своїм чадом!”. Кажуть, що були садочки, табори, але ж дитина жила поза сім'єю, любов'ю, знаходилася в армійських рамках уже від 2–3 місяців. Чи може така дитина засвоїти якісь ази любові? Важко. Це певним чином впливає на формування сценарію для створення власної сім'ї та формування наступного покоління. Напрошується висновок: батьків, які покидають дітей не можна звинувачувати, бо вони відпрацьовують раніше засвоєний сценарій.

– **по-друге** – в суспільстві відкинуті статево-рольові форми виховання дівчаток та хлопчиків, орієнтовані на підкріплення властивих їм архетипів. А також відсутнє формування навичок сімейних стосунків, орієнтованих на майбутнє. Суспільство також давно забуло про ініціації, які необхідні для психологічного “переродження” дівчини у жінку, а хлопця у чоловіка. Можна припустити, що в жінок, які виростили поза рамками статево-рольового виховання та інших згаданих факторів не сформується достатньо зрілі жіночі та материнські патерни, а в чоловіків – чоловічі та батьківські патерни. У цьому випадку треба вже говорити про батьківський інфантилізм. І тоді обоє з подружжя будуть неспроможні зріло будувати сімейні стосунки і повністю брати відповідальність за дітей, перекидаючи її один на одного. Пригадую, як в одного молодого батька, який збирався покинути сім'ю я запитала: “Ви ж коли одружувались взяли на себе відповідальність вже за двох жінок?”. У відповідь почула щире здивування: “Це ж за кого?”. І тоді доводилось пояснювати, що в нього реально є сім'я – він, дружина і донечка, які потребують дуже багато з його боку захисту, опіки, тепла і любові.

– **по-третє** – у суспільстві побутує думка, що емігранти їдуть за кордон заради своїх сімей, їхнього добробуту. Але тоді, як пояснити те, що ті, які їдуть для заробляння грошей, влаштовують там особисте життя? Оскільки людина, яка мотивована саме на родину, заробивши бажану суму, повертається додому.

– **по-четверте** – існує ще одна надзвичайно зацікавлена сторона у цій еміграції – держава! Кожного року в її банки від заробітчач поступає чимала сума валюти, яка значною мірою підкріплює державний бюджет. І тут, власне, варто говорити і про особистісну зрілість політиків (чи її відсутність), які на перше

місце ставлять не родину і майбутнє нації, а власні нинішні меркантильні інтереси.

Спробуємо озвучити реальний стан справи, тобто сказати правду: **батьки, здебільшого, ідуть не заради своїх дітей, а задля себе.** Спробуємо пояснити: наприклад, у жінки не склалося подружнє життя, вона їде, збільшує дистанцію з власною сім'єю задля того, аби налагодити його, хоча мотивує це зароблянням грошей на сім'ю. Це несвідоме незадоволення ситуацією у сімейному житті за обставин, що склались. А далі за кордоном, ситуація раціоналізується (на рівні раціоналізації ситуації є наявним позитивне підкріплення власного Я та підвищення власної самооцінки), шукаються причини залишитись, втримати дистанцію або ж змінити докорінно ситуацію, наприклад, створити нову сім'ю.

Чому батьки не беруть зі собою дітей? Через ті самі причини. Вони уникають спільної відповідальності й хочуть насолодитися свободою після, ймовірно, занадто жорстких сімейних рамок. Такий собі регрес у пубертат, з якого пізніше дуже важко вийти.

Мамо, не їдь...

Після того, як один із батьків виїхав, дитина стикається з таким поняттям, як емоційний дефіцит. Зазначимо, що стосунки з батьками дають можливість чадам відчувати такі життєві аспекти, які з часом вибудовуються у власні сценарії життя. Такі стосунки дають змогу досить добре з часом адаптуватися в суспільстві, на допомогу цьому приходять конструктивно сформовані в близькому контакті з батьками почуття базової безпеки, почуття любові, необхідності, потрібності, почуття того, що тебе люблять, тільки тому, що ти є. Якщо дитина виростає з такими відчуттями, то вона усвідомлює, що світ є добрим, у ньому безпечно і приємно жити. Діти ж трудових емігрантів, маючи дефіцит батьківської любові, відчують себе непотрібними, поганими, знеціненими. Інколи у психотерапевтичних сеансах можна почути: **"...я заслуговую на те, що б мене покинули, я була нечемною..."**. З іншого боку, діти мають почуття великої відповідальності та почуття провини з приводу того, що батьки поїхали заробляти гроші задля них. Батьки, як правило, мотивують свою відсутність тим, що вони ідуть заради того, аби їм і їхнім дітям жилося краще. Ще й задля того, щоб діти отримали престижну освіту, роботу тощо. Але як показує досвід – це не так. Дитина бере на себе провину за те, що батьки **"...днями і ночами працюють важко..."** задля її добробуту. Як наслідок, вона має цілий комплекс різних внутрішньопсихологічних конфліктів, до яких входить змішане почуття образи та провини на батьків та нижчевартості. Як показали наукові дослідження, які ми провели, такі діти мають нижчу самооцінку порівняно з дітьми з повних сімей, де батьки є поруч, і мають почуття провини через те, що батьки не можуть жити добре, щасливо тут (власне, тому, що на світі є їхня дитина як причина митарств).

Ці діти також мають проблему (особливо у підлітковому та юнацькому віці) з ідентифікацією. Моделі поведінки ми наслідуюмо через зразки. Для кожної дитини такими першоджерелами є тато і мама. А звідки має взяти такі зразки дитина, батьки якої за кордоном?! Дуже часто діти, покинуті батьками, швидко виростають психологічно, тобто є більш психологічно зрілими порівняно з однолітками, бо їм доводиться брати на себе функцію одного з батьків-заробітчан. Наприклад, коли нема мами, то дівчинка, незважаючи на те, скільки їй років, мусить бути для батька дружиною, донькою, господинею. Вона може мати 15 років, а обов'язків на 30. І тоді починається мозаїчний розвиток, який часто призводить до різного роду поведінкових чи невротичних розладів і як наслідок – проблеми з адаптацією.

Доволі часто такі діти вступають у надзвичайно ранні сексуальні стосунки. Губиться той контроль, якого вони потребують від батьків (у психотерапії цей контроль називають здоровими рамками). І губиться та форма поведінки, яка потрібна їм задля того, щоб себе тримати у відповідних особистісних рамках – рамках цінності власної особистості. Часто натрапляємо на різні типи бісексуальних стосунків, причиною яких є порушена статева ідентифікація. Коли нема мами як ідентифікаційного ідеалу в дівчинки або ж присутній негативний образ матері й відповідно – жінки, тоді дівчатка точно не ідентифікують себе з жінками, а отже, не знають, яку форму поведінки, зокрема сексуальної, їм краще на себе примірити. І тоді випробовують усе. Комплекс неповноцінності у такої, обтяженої негативним досвідом, дитини може залишитися на все життя.

Трапляються випадки, коли мама заробляє гроші за кордоном на навчання синові, а чадо кидає ВНЗ. Як правило, це своєрідний феномен протесту, адже рідко хто з дорослих усвідомлює, що дитині не треба тих грошей, вищої освіти. Дитині просто потрібна мама, любов якої вона потребує щоразу.

Мама стала чужою

Навіть якщо батьки повертаються з часом, то не впізнають своєї дитини. Вони не усвідомлюють, що за цей час дитина виросла, змінилася. Отже, вони стали зовсім чужими одне одному. Як засвідчує психотерапевтична практика, мама пам'ятає іншу дитину, а дитина іншу маму. Їм важко знайти спільну мову. Доплюсовуємо ще почуття образи у дитині помножене на час. Добре, коли батьки звертаються до спеціалістів, і тоді цю проблему можна до певної міри залагодити. В окремих випадках, коли батьки їдуть, діти фіксуються на цьому віці. Намагаються не змінюватися, максимально затримуються в розвитку, аби батьки могли їх згодом упізнати. І знову в наявності внутрішньопсихологічний конфлікт та мозаїчний розвиток з усіма його негативними проявами та наслідками. Тому потрібен час та бажання, аби відновити стосунки і гармонійний розвиток як дитини, так і батьків, а відтак сім'ї в цілому.

На кожному етапі розвитку в дітей є вікові та ситуативні соціальні проблеми, тому потрібна допомога обох батьків, щоб допомогти їх вирішити. Адже коли нема одного з партнерів, то такі питання залишаються невирішеними і ускладнюють життя не тільки на цьому етапі, але й будуть потребувати компенсації й надалі.

Коли ж батьки повертаються, це ще одна психічна травма не лише для дитини, а й для всіх членів сім'ї та родини, тому що зустрічаються чужі люди, які повинні знову адаптуватися. І це нова штучна криза змін та нові фрустрації всіх суб'єктів ситуації. Повертаючись батьки хочуть надолужити програне, при цьому забувають запитати у дітей, що для того краще зробити. Тоді починаються конфлікти. Діти в ситуації фрустрації та образи бояться адекватно проявити свої емоції та незадоволення, бо мають страх, що батьки знову їх залишать, поїдуть і не повернуться. Через надмірне утримання негативних емоцій у дітей часто починаються різні соматичні захворювання. Агресія, якщо вона не виходить назовні, починає нищити тіло і стосунки. У таких ситуаціях варто сісти і поговорити, а за необхідності звернутися до фахівців. Треба пам'ятати, що зовнішній конфлікт часто є вирішенням напруженої ситуації (і в цьому його великий позитив) і від нього не завжди потрібно втікати.

Часто батьки-емігранти з почуття провини висилають дітям великі суми грошей і не контролюють їхнє використання. Саме тому в школах з'являються клани таких дітей з надмірною кількістю грошей та речей. Вони вирізняються одягом та кращою технікою. Тоді, як компенсація фрустрації покинутості й нижчевартості, виникає матеріальна конкуренція... “я цінний, тому що маю нові речі, мобільні телефони, нові комп'ютери...”.

У майбутньому таке життя без батьків може розвинути в образу, почуття помсти або просто неготовність мати власну сім'ю чи одружуватися через те, що так потрібно.

За статистикою, покинуті діти, які виростають у сиротинцях при живих батьках, виходячи у світ та створюючи власні сім'ї, невдовзі своїх дітей приносять у ті самі сиротинці, до тих самих вихователів. Вони просто не мають іншого сценарію. Уже існує третє покоління таких дітей-сиріт. Аналогічна доля може спонукати і дітей заробітчанин. Батьки, що виїжджають за кордон демонструють таку схему поведінки в сім'ї: **“ти народжуєш, і кудись їдеш, залишаючи дитину іншим людям”**.

Проте, можливо, що частина соціальних сиріт у майбутньому стануть батьками, які захочуть компенсувати власним чадам страждання, які самі пережили.

Єдиний вихід у подібній ситуації – це вертатися батькам. Замінника стосунків у сім'ї та самої сім'ї ніхто ще не вигадав. Це єдина соціальна група і міжособистісна ситуація, яка може дати дитині необхідний повноцінний життєвий ресурс.

Допомога все-таки необхідна

Людям необхідно пояснювати, яке горе переживають діти, які живуть не з батьками, що це велике горе вплине на їхнє подальше життя, стосунки у створених сім'ях, на соціальні функції. Перед поїздкою батьки повинні поставити собі питання: **навіщо вони їдуть**. Головне – чесно собі відповісти. А також запитати дитину: **що вона обрала б: сім'ю чи матеріальні блага?**

Що нас чекає у майбутньому? Та чи взагалі у нас буде те майбутнє?! За такої деградації поняття “сім'я” можемо опинитися в безодні. Нам потрібно цю проблему вирішувати вже сьогодні, бо завтра може бути пізно.

-
1. Александер Ф. Психосоматическая медицина. Принципы и практическое применение. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. – 352 с.
  2. Алексеева А. Психологический пол как фактор формирования идентичности в юношеском возрасте // Журнал практикующего психолога. – 2003. – №3. – С. 167–174.
  3. Гнатенко П., Павленко В. Идентичность: Философский и психологический анализ. – К., 1999. – 569 с.
  4. Католик Г. З досвіду психотерапевтичної роботи з дітьми трудових емігрантів // Теоретичні та практичні аспекти дитячої та юнацької психотерапії. Матеріали регіональної науково-практичної конференції. – Львів: Компанія “Манускрипт”, 2005. – С.19–21.
  5. Католик Г., Підсаднюк А. Діти трудових емігрантів: особливості особистісної ідентичності у підлітково-юнацькому віці // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – №12. – С. 31–34.
  6. Тайсон Р., Тайсон Ф. Психоаналитические теории развития. – Екатеринбург: Деловая книга, 1998. – 529 с.
  7. Фрейд А. Детский психоанализ. – СПб.: Питер, 2004. – 477 с.
  8. Шнейдер Л. Психология семейных отношений. Курс лекций. – М.: Апрель-пресс, изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 512 с.
  9. Эриксон Э. Детство и общество. – СПб.: ИТД “Летний сад”, 2000. – 416 с.
  10. Identity Style Inventory (ISI-6G) // <http://www.Garfield/library/upenn/edu>.
  11. Soenens B., Duries B., Goossens L. Social-psychological profiles of identity styles: attitudinal and social-cognitive correlates in late adolescence // <http://www.elsevier.com/locate/jado>.

CHILDREN OF LABOUR EMIGRANTS: PECULIARITIES OF PERSONAL CONFLICTS (DESCRIPTION OF PSYCHOTHERAPEUTIC EXPERIENCE)

Halyna Katolyk

*L'viv Ivan Franko National University, Doroshenka Str., 41,
L'viv, 79000, Ukraine, k_psyhol@franko.lviv.ua*

The article generalizes experience of psychotherapeutic practice in work with children and families of labour emigrants. Here the basic internal psychological conflicts experienced by social orphans are illustrated. The examples from personal professional experience are cited as well as cause-effect relations of the given enormous social problem are presented.

Key words: labour emigrants, personal conflict, psychic trauma, frustration

*Стаття надійшла до редколегії 25.11.2007
Прийнята до друку 28.01.2008*